

Ayşe Hür'ün »Cumhuriyetin Üvey Evladı: Halk Türküleri« Yazısı Üzerine

Ayşe Hür'ün »Cumhuriyetin Üvey Evladı: Halk Türküleri« Yazısı Üzerine

Böyle bir konunun işlenmesi önemli. Yalnızca folklor araştırmacıları tarafından değil, tarihçilerin de işin farklı boyutlarını ele almaları anlamlı ve gereklidir.

Ayşe Hür'ün 'Cumhuriyetin Üvey Evladı: Halk Türküleri' Yazısı Üzerine

Böyle bir konunun işlenmesi önemli. Yalnızca folklor araştırmacıları tarafından değil, tarihçilerin de işin farklı boyutlarını ele almaları anlamlı ve gereklidir.

Ayşe Hür

Ben de *Ayşe Hür*'ün (Radikal, *11.08.2013* tarihli) yazısında işlediği konulara ilişkin düşüncelerimi aktarıp biraz genişletilmiş (biraz düzeltilmiş) bir versiyon oluşturmaya çalışacağım. Tekrarlardan kaçınmak için söz konusu yazının önceden okunmuş olmasını tavsiye ederim. Aynı zamanda benim yazdıklarımdaki geçişler o zaman daha anlaşılır olur.[1]

'Çanakkale İçinde Vurdular Beni' türküsünün aslında türkü olmaması, sonradan türküleştirilmesine şaşmamak gerekir. Bunun sayısız örneği var bu coğrafyadaki halkların tarihinde. Belki bu anlamıyla *Kevser Hanım*ın bestesinin türküleştirilmesi en masum olanlarındandır.

Ayrıca 'Çanakkale İçinde Vurdular Beni' türküsünün içinde Çanakkale geçmesinin ille de Çanakkale'yle bir ilişkisi olması gerekmez. Çanakkale'de Çanakkaleliler ölmedi yalnızca. Bu olay için yakılmış bir ağıt/türkü olsa bile bir başka yörenin yaralı bir yüreğine ait olmaması için hiçbir sebep yok. Örneğin İstanbul'dan Gelen Tatar (Katar diye yanlış söylenir) adlı Kars (şimdi Ardahan) türküsünün İstanbul türküsü olmaması, 'Ay İstanbul Sen Bir Han mısın' adlı Kütahya türküsünün yine İstanbul türküsü olmaması, 'Diyarbekir Dolar Şimdi' adlı Urfa türküsünün Diyarbakır türküsü olmaması, 'Urfa'ya Paşa Geldi' adlı Van türküsünün Urfa türküsü olmaması, 'Tokat Yaylasında' adlı Ürgüp türküsünün Tokat türküsü olmaması gibi. (Bu konuda çok sayıda örnek ve ayrıntı için bkz. Bekir Karadeniz-Türküler Külliyat, KaraMavi Yayınları, *2010*.)

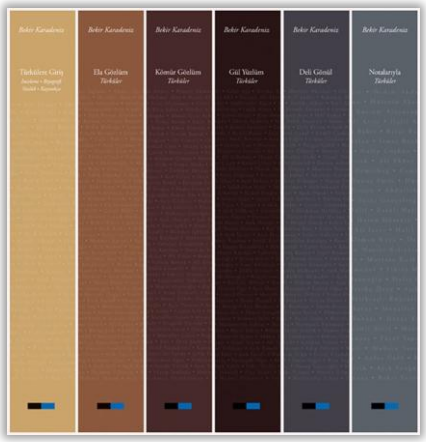

B. Karadeniz-Türküler/Külliyat

Öte yandan Çanakkale türküsünün zaman itibariyle *Çanakkale Savaşı (1915)* dönemiyle örtüşmemesi çok önemli değil. Çünkü bu tür aktarımlar başka olaylara yakıştı(rıldı)ğında süreç içinde dönüşür. Bu da çok doğaldır. Birçok hikaye bazen bu tür türküler üzerine uydurulur. (Cumhuriyet döneminde bunun uzmanları çoktur,

[1] Bu yazıyı ilk yayınladığım zaman *Ayşe Hür*'ün söz konusu yazısı aşağıdaki bağlantıda bulunmaktaydı: http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/cumhuriyetin_uvey_evladi_halk_turkuleri-*1145624*
Ancak sonraki yıllarda çeşitli gerekçelerle devlet/hükümet birçok gazeteyi kapattı. Aynı zamanda sözkonusu gazetelerin tüm arşivleri de imha edildi. Bu nedenle *Ayşe Hür*'ün sözkonusu yazısını bu yazının sonda verilen bağlantı üzerinden indirebilirsiniz.

hatta Cumhuriyet bu uzmanlıklar üzerine kuruludur. *Fahrettin Kırzıoğlu* ile başlanabilir örneğin.) Yalnızca birinden söz edeyim: Erzurum yöresinden 'Kırmızı Gül' türküsü var.

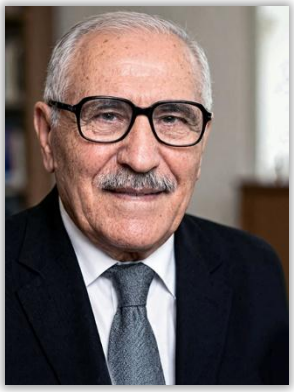

Fahrettin Kırzıoğlu

Son yıllarda akla hayale gelmeyecek saçmalıklar anlatılmakta buna ilişkin.

Muharrem Akkuş

Yok bir asker bilmem kaç yıl sonra izne gelmiş de, gece vakti annesini uyandırmadan karısının yatağına girmiş de, anne de sabaha karşı uyanmış ve gelinin koynunda bir başkasının olduğunu anlayınca ikisini de vurmuş. Sonra da bakmış ki vatan için cepheye gitmiş oğluymuş. Onun için bu ağıtı yakmış. Türküyü derleyen *Muharrem Akkuş (1940)* ise türküyü kaynağından derlediğini, bir kez bile böyle bir şey duymadığını bizzat söylemişti.

Bu türkünün içinde geçer akçe tüm klişeler olduğundan yorum eklemek, hikaye uydurmak da kolay haliyle.

Bir ara hikayeleriyle türküler adlı programlar fena modaydı. Hikayesi yoksa da pek sorun olmaz sonuçta. İçine biraz da vatan millet sosu katılarak bir şeyler uyduruldu mu pazarlamak da kolay.

Türkülerin yanlış dönemlere ait olduğu izlenimlerinin ortaya çıkması aslında derin bir yaraya işaret etmektedir. Yani bu sadece kaynak kişilerin bilgisizliğiyle açıklanamaz. Balkan, Kırım ya da başka bir savaşta yiten çocuklara yakılan birçok türkü ya Yemen türküsü olarak algılanmış ya da zamanla Yemen kelimesi eklenerek Yemen türküsü olmuştur. Sonuçta savaş savaştır, ölüm de ölüm. Ayrıca buradaki Yemen kavramının öne çıkmasının önemli nedenleri var. İlki, o dönem kadarki en acılı ve bir biçimde de dramatize edilmiş savaştır bu ve fazlasıyla insanın hayatına mal olmuştur. İkincisi, Osmanlının vahşetini ifade eder. Çünkü askere alınıp bir yerlerde ve devamlı ölüme terk edilen gencecik insanlar çoğu zaman nereye götürüldüklerini bile bilmez. Ana babalara zaten böyle bir açıklama yapılmaz. Çoğu, o gençleri toplayan öteki askerler de bilmez topladıklarının nereye götürüleceğini. Onun için biri gidip dönmediği zaman en akılda kalan benzetmeyle ifade edilir. 'Muş misali' böyle bir şey işte. Bu aynı zamanda geride kalanlara da belki bir teselli oluyordur, bilemiyorum. Aynı mantık sonraki yıllarda Çanakkale üzerine kuruldu. Sanki başka yerde, başka insan ölmemiş gibi, varsa yoksa Çanakkale. Ama yine de Çanakkale ölümleri asla Yemen ölümleri düzeyinde bir trajediye dönüşmedi türkülerde. Ayrıca Çanakkale türküleri, *1. Dünya Savaşı* ve sonuçlarından bağımsız ele alınarak başlı başına bir kahramanlık öyküsüne dönüştürülür devlet tarafından. Bunu ayrıca araştırmak iyi olur.

Bunların dışında Yemen'le Çanakkale'yi türkü bazında kıyaslamak mümkün değil. Nedenlerin ilki Çanakkale'ye ilişkin uyarlanan bu söz konusu türkü dışında bir örnek yoktur. Yemen'e ilişkin ise birçok örnek bulunmaktadır. İkincisi Yemen kategorisinde incelenen türküler (Yemen'le ile de ilgisi olmayan) uzun bir sürecin ağıtlarıdır. İkinci neden ise Çanakkale türküsü devletin zorlamasıdır. (İçeriği incelendiğinde ölümden, şikayetten çok kahramanlık vurguların öne çıktığı görülür.) Oysa Yemen türküleri tümüyle bir acıyı ifade eder ve bambaşka içeriktedir. Yani halkın dolaysız seslenişidir. Zaten bunun içindir ki bu havaların içinde birçok Osmanlı eleştirisi bulunmaktadır. Örnekler:

Merhametsiz padişahlar askeri
On senedir eğliyorlar Hicaz'da
Genç iken kocadım yitirdim yari
Soyxa Yemen yiğit koymadı bizde

(Şarkışla)

* * *

...

Üç günlük güvey iken
Yemen'e gönderdiler

(Karaburun)

* * *

Karaburun

Yemen Yemen şanlı Yemen
Toprakları kanlı Yemen
Ben Yemen'e dayanamam
Kör olsun beni gönderen

(Batı Trakya)

* * *

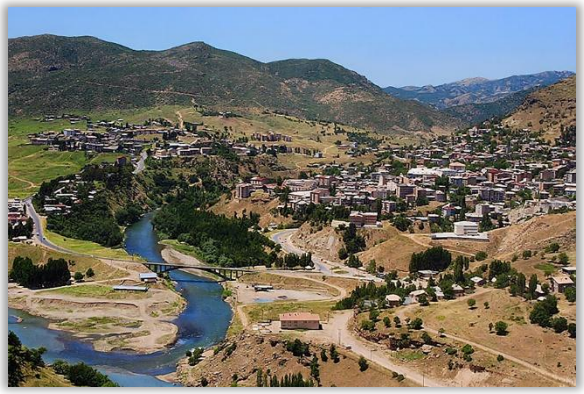

Dersim

* * *

Asker ettiler beni de
Kuram çıktı Yemen'e
Vuruldum sol taraftan
Kanım akar çöllere

(Çayeli)
Havada bulut yok bu ne dumandır
Mahlede ölü yok bu ne figandır
Şu Yemen elleri ne de yamandır
Ah o Yemen'dir
Gülü çimendir
Giden gelmiyor
Acep nedendir
Burası Huş'tur
Yolu yokuştur
Giden gelmiyor
Acep ne iştir

(Muş)

* * *

Erzurum

Yemen yolu çukurdandır
Karavana bakırdandır
Zenginimiz bedel verir
Askerimiz fakirdendir

...

Tarlalarda biter kamış
Uzar gider vermez yemiş
Şol Yemen'de can verenler
Biri Memet biri Memiş

(Hozat)

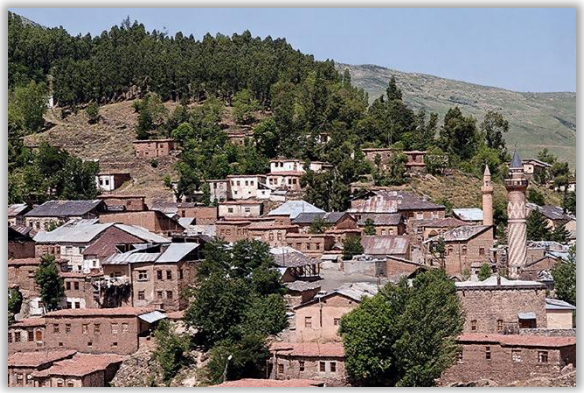

Muş

Mızıka çalındı düğün mü sandın
Al yeşil bayrağı gelin mi sandın
Yemen'e gideni gelir mi sandın
Dön gel ağam dön gel dayanamirem
Uyku gaflet basmış uyanamirem
Ağam öldüğüne inanamirem

(Erzurum)

İşte Yemen türküleri böyle uzayıp gider.

Özellikle zayıflayan ve varlığı halk açısından bir eziyete dönüşen Osmanlı eleştirileri de böylesi türküler aracılığıyla kulaktan kulağa yayıldı. Aynı boyutta ve benzer içerikteki eleştiriler Cumhuriyet ödeminde fazlaca yapılamamaktadır. Örneğin, Sarıkamış vahşetinin türküleri halk arasında bulunmasına karşın

fazlaca yaygınlaşamamıştır. Çanakkale'de ölen insanların ardından da eleştirel ağıtlar bu nedenle sınırlı kalmıştır. Ancak halkın belleğinde her şeye karşın bir süreklilik vardır ve eleştiremezse bile övmeyerek bir biçimde tepkisini göstermiştir.

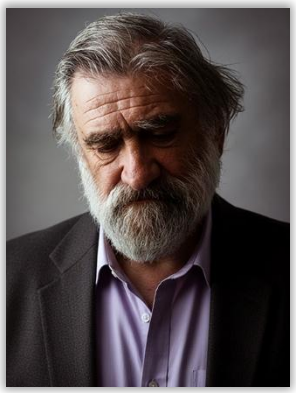
Can Yücel (© BK)

Gelelim *İskender Pala*'nın bazı türküleri ahlaka uygun bulmaması ve sansürlemesi isteğine. *İskender Pala*'nın, türkülerden nasıl tahrik olduğunu bilemeyiz tabii. Ama aynı gerekçeyle *12 Eylül* darbecileri zaten sansürlemişlerdi bazılarını. *Can Yücel*'in meşhur incilerinden biri de bu konudadır. Darbeciler birçok türkünün yanında 'Odam Kireç Tutmuyor' türküsünü, sözlerindeki 'uygunsuzluk' nedeniyle yasaklamışlardı. Uzun yıllar da öyle kaldı. O dönemde *Can Yücel*, 'Soyun da gir koynuma' (yasaklama nedeni olan dize) bölümünü 'Giyin de gir koynuma' diye aktarıyordu. Darbeciler çok kıllandılar (deyimi özellikle kullandım) ama bir şey yapamadılar.

Aynı darbeciler ve o dönemin uzmanları birçok türküdeki erotik ifadeleri (iyi ki) anlayamadıklarından yasaklamadılar. Bunun en güzel örneği *Davut Sulari (1926-1985)* kaynaklı (aslında beste *Sulari*'nindir) ama sözü *Nadir Şener (1933-2018)* adlı Erzincanlı bir şaire ait olan 'Beni Beni' adlı türküdür. Sevişmeyi anlatan belki en iyi türküdür.

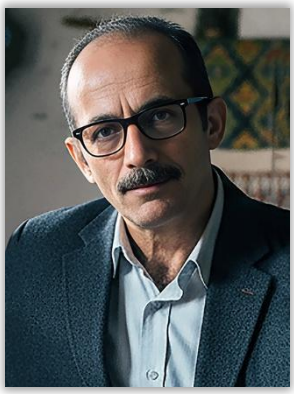
Davut Sulari

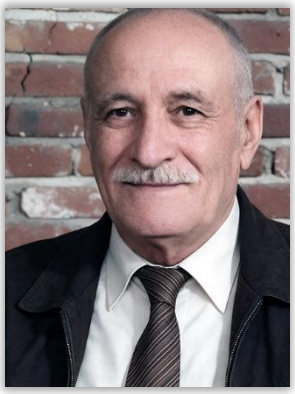
Nadir Şener

Kirpiğin kaşıma değdiği zaman
Bekletme sevdiğim vur beni beni
Sevdanın şafağı ağdığı zaman
Diyardan diyara sür beni beni

Saçların rüzgarı tel tel biçende
Dudağım dilinden şerbet içende
Gönlümde duygular ateş saçanda
Alevden gömleğe sar beni beni

(. . .)

Ama öteki birçok türkü bunun kadar şanslı olamadı. Örneğin Karadeniz yöresinden olan türkünün sözleri şöyledir:

Eminem Tatar mısın
Şeftali satar mısın
Şeftali şöyle dursun
Benimle yatar mısın

Oysa arşivlere şöyle aktarılmıştır:

Eminem pazar mısın
Şeftali satar mısın
Şeftali şöyle dursun
Benimle kaçar mısın

Yani *Tatar, satar*, *katar* uyakları üzerine kurulu mani *pazar, satar, kaçar* gibi bir ucubeye dönüştürülmüş. Ayrıca *pazar* diyerek *şeftali* kelimesinde anlatılmak istenen *meme* kavramı da *meyve*ye dönüştürülerek zevahir kurtarılmakta.

Bu türkünün bir başka çeşitlemesi de (Bilecik yöresi) kadın ağzı alarak şöyle geçmektedir:

Ay oğlan Tatar mısın
Şeftali satar mısın
Şeftali şöyle dursun
Benimle kaçar mısın

(...)

Burada da *yatmak* sözcüğü *kaçmak* olarak değiştirilmiş.

Yine *Nida Tüfekçi*'nin *(1929-1993)* arşivlere kazandırdığı halk müziğinin klasiklerinden olan sürmeli çeşitlemesi bir türkü var, sanırım herkes bilir. 'Dersini almış da ediyor ezber' diye başlar. Orada geçen 'Çiğ düşmüş de gül memeler ıslanmış' bölümü 'Çiğ düşmüş de gül sineler ıslanmış' olarak geçmiştir arşivlere. Hepimiz de öyle söyleriz işte. Bu ıslahı da *Nida Tüfekçi*'nin yaptığını düşünmek yanlış olmaz.

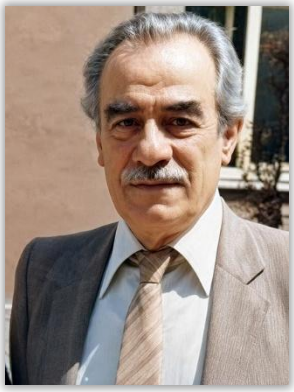
Nida Tüfekçi

Her konuda olduğu gibi türkülerde de birçok şey doğrudan ve özüyle ifade edilmez çoğu araştırmacı tarafından. Şöyle bir geriye bakınca bunun nedeni anlaşılır.

Bu işlerle uğraşan ancak devletten bağımsız çalışanların dışında -ki böyle araştırmacılar neredeyse yok gibidir- kimse işin aslını anlatmaya yeltenmez. Çünkü bu işleri kurcalamak en hafifiyle ekmeğinden olmaktır. Tabii bu işten sistemli çıkar sağlamak da işin öteki yanı. Ayrıca bağımsız gibi görünüp devletten koparacağının hesabıyla davrananları da unutmamalı.

Aşağıya bir dörtlüğünü aktardığım Antep türküsü de yaygındır. Araştırmacılar da öyle olmadığını bilir ama bilmiyormuş gibi yaparlar.

Bahçalarda mormeni
Verem ettin sen beni
Nasıl verem olmayım
Eller sarıyor seni

Oysa aslı şöyle olmalıydı:

Bahçalarda mormeni
Verem ettin sen beni
Ya sen gel Müslüman ol
Ya ben olam Ermeni[2]

Ermenilerin Müslümana dönüşmesi caizdir ama Müslümanın Ermeniye (aslında burada Hıristiyan olmalıydı) dönüşmesi hem mümkün değildir, ayrıca asla böyle bir örnek olmamalıdır. Bundan dolayı Müslümandan böyle bir türkü söylemesi beklenmez. Zaten kimin hangi duyguyla ne söyleyeceğini devletten iyi kimse bilemez.

Muzaffer Sarısözen

Derleme konusu da devletin öteki programlarının dışında kal(a)madı. *Muzaffer Sarısözen*'in *(1899-1963)* yazmadığı şeyleri ille de bilmediğinden olduğunu düşünmemek gerekir. *Muzaffer Sarısözen,* Türkiye Cumhuriyeti tarafından artık yok sayılarak üstünün örtülemeyeceği[3] halk kültürü ve özelde müziğinin devlet denetimine sokulmaya çalışılmasının gecikmiş bir projesinin başındaki insandır. Çünkü artık yasaklarla, zorla Batı müziği dinletmekte, balo düzenlemeyi devlet protokolüne sokmakla bu işler yürümedi. Hani Batı müziği konserinden sonra Dersim'in ileri gelenlerinden birine sormuşlar da cevap vermiş: 'Dersim Dersim olalı böyle zulüm görmedi,' diye. Onun için yürümedi. Onun için bir şeyler yapılmalıydı.

Atatürk

1930'lu yıllardan sonra uygulanmaya başlayan Şarka ait olan şeylere ilişkin yasaklar, hiçbir yasa değişikliği olmadan *1937*'den itibaren delinmeye başlandı.

Yani *Atatürk*'ün yaşadığı dönemde kendi yasakları delinmeye başlamıştı. Sonraki yıllarda da bu açmaza devlet eliyle/denetimiyle çözümler bulunmaya çalışıldı. Bu anlamda *Sarısözen*'i yalnızca bir müzik insanı olarak değerlendirmek doğru olmaz. Çünkü onun çalıştığı kurum (da) en küçük birimlerine kadar korku ve

[2] Türkünün orijinal sözlerle aktarılan yorumu buradan dinlenebilir.
[3] Öyle olmasaydı Cumhuriyet yönetimiyle *Dar-ül Elhan (1917-27)* kapatılıp konservatuara dönüştürülerek yalnızca Batı müziği eğitimi vermek yerine günün şartlarına göre yeniden düzenlenerek devamlılığı sağlanırdı. Zaten *600* yıllık bir devletin neredeyse yıkılma günlerinde böyle bir kurumun kurulmasını aklına getirmesi de o devletin kültürle olan ilişkisine işaret etmektedir.

ihbar üzerine kurulu sistemin bir parçasıydı ve haliyle orada bulunduğu zaman genel ideolojiye uymak durumundaydı.

Sarısözen'in alan çalışmalarında bir başına olduğu zamanlar da vardır. Yani kendisine aktarılan türkülerin hikayelerinden bağımsız aktarılacağını sanmıyorum. Halkın (özellikle merkeze uzak bölgelerdeki insanların) bu anlamda bir şeyleri devlet politikasına uymayacağı kaygısıyla eksik, değiştirerek aktarma ihtimali azdır. Karşısındakine güvendiğinde daha dolaysız aktarır düşüncelerini.

Bunu kendi araştırmalarımdan biliyorum. Hem de bugünün koşullarında. Yani *Sarısözen* genel devlet politikasını bilmeyen ve özerk davranabilen bir uzman kişi olsaydı, binlerce, on binlerce türkünün içinden çok daha fazla Türk olmayan örnek ortaya çıkar(ır)dı.

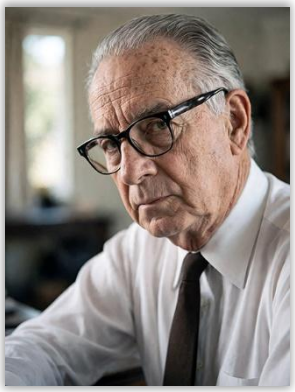
Halil Bedii Yönetken

Sarısözen, düşünülenin tersine çok geniş bir alanı dolaşmadı, buna zamanı da olmadı. Sivas'tan doğuyu da, Isparta'dan batıyı da pek bilmez. Ancak yine de birkaç günlüğüne Kuzeydoğu gezisi sırasında Artvin'e kadar gitti. Cumhuriyetin kurulmasından sonra *1929*'da *İstanbul Devlet Konservatuarı, 1937* yılında *Ankara Devlet Konservatuarı* tarafından Türkiye genelinde gerçekleştirilen derleme çalışmalarına Artvin dahil edilmedi. İlk resmi derleme çalışması ancak *1950* yazında *Muzaffer Sarısözen (1899-1963)* ve *Halil Bedii Yönetken (1899-1968)* tarafından gerçekleştirildi. Toplam *4* gün süren bu çalışmalarda *100* kadar ezgi derlendi ve bunların yalnızca *30* kadarı değişik zamanlarda yayınlandı ya da repertuarlara aktarıldı. Zaten sonraki onyıllarda da kimse uğramadı araştırmacı olarak. Oysa Artvin dışında (Artvin alan itibariyle şehir bile sayılmaz aslında) Türkiye'nin hiçbir şehrinde Kafkas tarzı tekli halk oyunları, horon, bar -ki bunlar temelde Ermeni, Gürcü ve Rum oyunlarıdır- bir arada bulunmaz. Bir yerde zeybek, bir yerde bar, bir başkasında halay vs. olur.

Bugün aktarılan isimlerin yazdıkları şeyler artık hiç bir biçimde saklanması mümkün olmayan uç örneklerdir. Bunları belirtmelerinin nedeni aslında daha çok budur.

Bunları *Muzaffer Sarısözen* gibi bir insanı itibarsızlaştırmak için söylemiyorum. Her ne olursa olsun o ve onun gibi insanların bu kültüre çok büyük hizmetleri oldu. Asla emeklerini sorgulamıyorum.

Türkülerdeki yanlışlıklar ve bozmalara ilişkin en önemli araştırma *Halil Atılgan*'a aittir. Devletin politikasına ters düşmemek kaydıyla yapılmış en ayrıntılı araştırmadır.[4]

'Malatya Malatya bulunmaz eşin' dizisiyle başlayan türkünün sözlerinin Kemalist bir öğretmen tarafından yazılmasına itirazım yok. Ama müziğinin Malatya'nın Ermeni havalarından biri olduğunun belirtilmemesine itirazım var.

'Niksar'ın Fidanları' türküsünün Niksarlılara ait olmasına bir itirazım yok. Ama Rum geçmişinin yok edilmesine itirazım var.

Artvin'in en tanınmış oyun havalarından biri olan *Atabarı*'nın aslında *Ermeni Barı* olduğunu (adı da böyle) bile bile sanki *1000* yıldır *Atabarı*'ymış gibi anlatılması başlı başına bir utanç kaynağı olması gerekirken övünç kaynağı dönüştürülebilmekte.

Ayşe Hür'ün yazıyı yazmasına neden olan 'Vardar Ovası' adlı türküde söz konusu rakı hikayesinin geçmesi pek mümkün değil. (Bunu birileri söylerken eklerler, sonra da kaynak olur.) Türkü şöyle:

Mayadağ'dan kalkan kazlar
Al topuklu beyaz kızlar
Yarimin yüreği sızlar

(Bağlantı)
Eylenemem aldanamam
Ben bu yerlerde duramam
Vardar Ovası Vardar ovası
Kazanamadım sıla parası

[4] Halil Atılgan »Türkülerin İsyanı«, Akçağ Yayınları, *1.* Baskı, Ankara, *2003*

Mayadağ'ın yıldızıyım
Ben annemin bir kızıyım
Efendimin sağ gözüyüm

(Bağlantı)

Şimdi nedenini anlatayım. Türkünün ilk dörtlüğü daha çok erkek ağzı, ikinci dörtlüğü bir kadın ağzı maniden oluşmaktadır. (Bunun nedenlerini araştırmalarımda ayrıntılı ele aldım.)

İlk dörtlükte rakıyla ilgili hiçbir şey yok. Bir gurbet, başlık parası çağrışımı daha fazla. Bu türkü zaten bir oyun havası falan da değil. Çok hüzünlü bir türküdür. Anadolu'nun çoğunda anlaşıl(a)madığı gibi Balkan türküleri ağırlıkla çok hüzünlüdür ve içlerinde çok fazla ağıt özelliği taşıyanlar var.

Müzeyyen Senar

İkinci dörtlük ise kadın ağzıdır. Burada da bir gurbet havası sezilmekte. Hatta biraz şu 'Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar' diye başlayan türküyle benzerliği var. Yani ayrı düşmüş, uzaklara gelin edilmiş genç bir kadının ağzından söylenmiş gibi duruyor. İki dörtlükte de rakıyla ilgili bir mantık yok. Asıl şey hasret üzerine kurulmuş ve onun içinden para (muhtemelen başlık parası) kazanıp sılaya dönmeyi vurgulayan bağlantılar (nakarat) var. Yani *Müzeyyen Senar*'ın *(1918-2005)* ya da başkalarının oraya *rakı* eklemesi bu türkünün aslına kaynak olmaz.

Hatırlanacaktır, *1970*'li yıllarda militarist marşlara ya da geleneksel türkülere bazı sözler yazarak, hatta çoğuna yalnızca önemsediğimiz ve ölmüş insanların adlarını ekleyerek söylerdik. Yani 'Ali'yi gördüm Ali'yi' türküsünü 'Mahir'i gördüm Mahir'i' gibi söylemekle türkünün aslı bozulmaz. Veya 'Devrent Deresini duman bürüdü, Yedi deveyinen Musa yürüdü' türküsü 'Kızıldere'yi de duman bürüdü, On yiğit faşizme karşı yürüdü' oluverir.[5] Bu ikinci halleri de kaynak olmaz herhalde.

Bunun yeni versiyonları ise *30* yıl gecikmeyle dindarlar tarafından yapılmakta. Dikkat edilirse bilinen bir sürü (şarkı, türkü, beste) ezgiye İslami çağrışımlar yerleştirilmekte ve piyasaya sürülmektedir. Buna da çok fazla köpürmeye gerek yok. Bunlar bir süreçtir, zamanla durulur ve rayına oturur. *30-40* yıl öncesinin solcu müziği de bu süreçten geçerek genel anlamıyla kendi estetiğini oluşturdu ve yerleşti. İslami müzik de bu süreci yaşayıp kendi estetiğini oluşturacaktır. Zaten sürekliliği buna bağlıdır. Yoksa yüzlerce yıldır zaten İslami motiflerle de beslenerek bugüne varan tasavvuf müziği ya da ilahilerdeki sanatsal derinliği aşamayan bir müzik devamlılık sağlayamaz. Bu dönüşümü gerçekleştiren bir müzik de içeriğine rağmen toplumun bir değeri haline gelir.

Abdulvahit Küzecioğlu

Abdurrahman Kızılay

Ayşe Hür'ün *Abdurrahman Kızılay*'a *(1940-2010)* ilişkin yazdıkları iyi bir örnek ama bu anlamdaki baskılarını tam ifade etmez. Ondan önce Kerkük türkülerini Türkiye'ye tanıtan *Abdülvahit Küzecioğlu* da *(1924-2007)* aynı şeyleri yaşadı. Yine de onların yorumlarında özgünlükler (Azeri havaları gibi) büyük ölçüde korundu. *Mehmet Özbek* (aynı zamanda *Abdurrahman Kızılay*'ın arkadaşıydı) halen bu türküleri aslına yakın yorumlar. Ama çok daha mağdur durumda olanlar bulunmaktadır. Bunlar Türkiye'nin ötekileridir. Yani Ermeniler, Gürcüler, Kürtler, Lazlar, Rumlar vs. Ancak Laz türküleri epeydir büyük ölçüde yöresel ağızla yorumlanma serbestisine sahip oldu.

Çünkü bütün bunlar devlete ilişkin ne denli tehlike oluşturduğuyla orantılı olarak ele alınır. Zaten çoğu zaman da devlet izin verdiği ve denetlediği oranda var olabilmiştir bunlar. Engellemez olan ise devletin denetimde tutulmaya çalışılır. Baksanıza Türkiye genelinde Kürtçe bir televizyon ya da başka bir yayına izin verilmemesi için yetkiler kırk dereden su getiriyor ama devletin (adı[6] telaffuz edilmese

[5] Burada belirsiz bir şekilde kimseyi eleştirmem veya suçlamam söz konusu değil. *1970*'li yıllarda bunu yapan bendim.
[6] *TRT Belgesel, TRT Haber, TRT Spor, TRT Müzik, TRT Diyanet, TRT Okul, TRT Arapça* var ama *TRT Kürtçe* yok. Onun adı *TRT 6*'dır. (Not: Bu yazıdan bir süre sonra *10* Ocak *2015* tarihi itibariyle *TRT 6*'ın adı *TRT Kurdi* olarak değiştirildi.)

de) Kürtçe yayın yapan bir televizyon kanalı var. Yani doğrudan *Nevzat Tandoğan*'ın *(1894-1946)* söylediğinin tekrarı gibi. »Bu memlekete komünizm icap ederse biz getiririz.« Ya da konumuza uyarlarsak; »Bu memlekete Kürtçe televizyon kanalı gerekirse biz yaparız.«

Nevzat Tandoğan

Türkülerin Türkleştirilmesi bir bütün olarak düşünüldüğünde daha kolay kavranır. Bu, Türkiye'nin her şeyiyle Türkleştirilmesi projesinin bir parçasıdır yalnızca.

Zaten buna vurgu yapmak anlamında, Türkçe söylenen türküleri (halk şarkılarını) doğrudan Türklüğe bağlamanın doğru olmadığını belirtiyorum ilk araştırmalarımdan beri.

Azerbaycan değil Azeri demek daha uygun olur. Çünkü radyolarda ağırlıkla Kars türküsü olarak yayınlanan bu havalar yalnızca Azerbaycan kökenli değil. İran sınırları içinde yaşayan milyonlarca Azeri var. Onların müzikleri de (ulaşılabildiği ölçüde) aynı şekilde Kars havalarına dahil edildi. Bunun da iki temel nedeni var. İlki, öteki örneklerde olduğu gibi her şeyi Türkleştirmek. İkincisi ise ülkelerin sınırları öylesine kapalı, iletişim imkanları öylesine sınırlıydı ki, günün birinde bugünkü gibi bir iletişim ağı ve sınırsızlık olacağı ihtimali tasavvur edilemedi. Yani o zamanlar, *40-50* yıl sonra dünyanın böylesine bütünleşeceğini hissedebilen devlet yönetici muhtemelen yoktu. Zaten bundan dolayı her konuda inanılmaz bir çuvallama yaşanmaktadır devlet ideolojisinde.

Ayrıca söz konusu Azeri türkülerinin aktarılmasında yeni bir 'derleme' biçimi icat etmişlerdi o dönemlerde: Plaktan derleme. (Ne demekse?) Yani bir biçimde elde edilen plakları ya da kısa dalga radyo yayınlarından dinlenenleri notalamak da 'plaktan derleme' olarak müzik literatürüne girmişti. Nasılsa kimseye hesap vermek gerekmiyordu. Yani *konyak* adını kullanamıyorsam ben de *kanyak* derim olur biter.

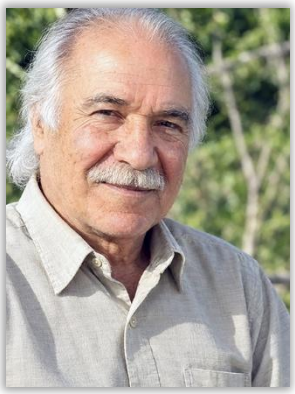
Mehmet Özbek

Türkülerin (halk anlatıları, destanlar vs. birlikte düşünülmeli) aktarılmasındaki yanlışlıklar üç temel nedenden kaynaklanmaktadır. İlki sözlü gelenekteki olağan değişmeler, bozulmalar vs. İkincisi, türküleri derleyen insanların geleneksel şiire ilişkin son derecede eğitimsiz olmaları. (Benim bildiğim kadarıyla *TRT* ve devlet konservatuarları arşivlerini düzenleyen (derleyenler de dahil) içinde *Mehmet Özbek* dışında[7] şiiri bilen kimse yoktu. Üçüncü ve en önemli neden ise devlet politikası olarak bu işlere (yine Türkleştirme projesi) yön verme. Yani, yeni oluşturulan ulus devlet politikasında ne denli eski köklü bir geçmişe sahip olduğunun kanıtı olarak türkülerin (de) kullanılması. Bu da Batıdaki kavramlara kaynak/temel bulma olarak açıklanabilir. Batıda bir türkünün (halk şarkısının) türkü olması için anonim olması ilk koşuldur. Oysa Türkiye sınırları içinde toparlanan (derlenen değil) türkülerin önemli bir bölümü sahiplidir. Bunu en azından radyo (sonradan *TRT*) arşivine aktarılan türküler üzerinden rahatlıkla söylemek mümkün. Kestirmeden bir örnek: Bugün anonim Urfa türküleri diye *TRT* arşivine geçmiş türkülerin dörtte üçü sahibi bilinen bestelerdir. Kuşkusuz bu durum onları değersizleştirmez ya da türkülükten çıkarmaz. Hatta daha gülünç olanlar var.

Aşık Veysel

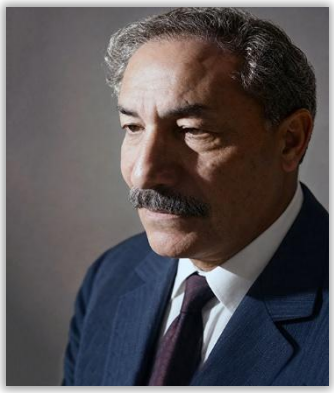
Ali Ekber Çiçek (© BK)

Diyelim ki *Aşık Veysel (1894-1973), Davut Sulari (1925-1985)* ya da *Aşık Daimi (1932-1983)* türkülerinin sonunda kendi adları (mahlasları) geçer ama o türküler aşıkların memleketine kayıtlı 'anonim' türkülerdir. *Ali Ekber Çiçek (1938-2006)* 'Haydar Haydar' bestesi yapar ama Erzincan yöresinden derlenen anonim bir türkü olarak kayda geçer.

Oysa o bestenin içinde birçok Karadeniz (Laz/Rum) motifi de bulunmaktadır. (*Ali Ekber Çiçek*'in eşinin bir

[7] Bu anlamda büyük emeği geçmiş insan sayısı gerçekten birkaç kişiden ibaret. Sırasıyla *Muzaffer Sarısözen, Nida Tüfekçi, Mehmet Özbek*. İlk ikisi türkülerin edebi yanını çözümleyecek durumda değillerdi.

Trabzonlu *Cemile Cevher Çiçek* olmasıyla birlikte düşünülmesi ipucu olabilir.) Bir saygısızlık da o müthiş şiirin sahibine yani *Harızlı Sıdki*'ye *(1865-1928)* yapılır.

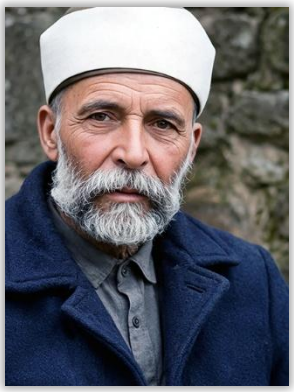
Harızlı Sıdki

Çünkü *Ali Ekber Çiçek* ölmeden kısa bir süre öncesine kadar ısrarla şiirin *Sıdki Baba*'ya ait olduğunu inkar etmekteydi.

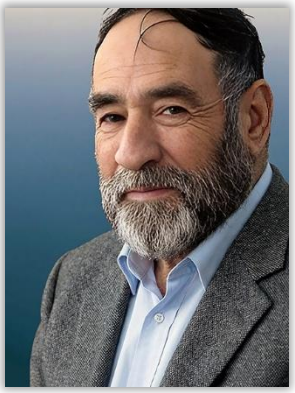
Aşık Reyhani (© BK)

Aşık Reyhani (1932-2006) Bayburtlu (*Erzurumlu* diye kayda geçer) *Emrah*'ın *(1775-1860)* 'İnceden İnce' şiirini besteler ama kayıtlarda *Reyhani,* kaynak kişi olarak geçer. Çünkü beste yasaktır. Çünkü çok ama çok anonim türkü bulunmalıdır ki Türk milletinin ne denli köklü bir millet olduğu kanıtlanabilsin.

Burada sözünü ettiğim durumlardan ilkinde, yani sözlü aktarımdaki değişimler, bozulmalar (göz ardı edilmeden) hoş görülebilir. Ama öteki ikisi (özellikle üçüncüsü) hiç hoş görülecek gibi değildir.

'Ahçiği yolladım Urum eline' dizesiyle başlayan türkü birçok bakımdan ilginç bir örnektir. İlki, içinde haç, kilise geçtiği için ('laik' devlet tarafından) yasaklı tutulmasıdır.

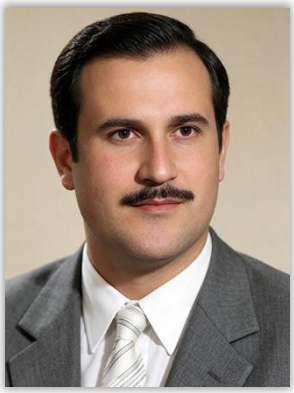
Enver Demirbağ

Yanlış hatırlamıyorsam *1960*'lı yılların sonuyla *1970*'li yılların başında derlenmişti. *TRT* arşivinde *Enver Demirbağ (1935-2010)* ve *Zülküf Altan (1950)* kaynaklı olarak *Mehmet Özbek* derlemesi olarak geçmekte. Ancak türkünün birkaç yüzyıl eskiye dayanan bir geçmişi var. Hatta hikayesi aslıyla, yani *Şeyh Sanan* anlatısıyla birlikte düşünülürse *Dört Halife* devrine kadar uzanan bir geçmişten söz edilebilir. Yani Anadolu topraklarıyla İslamiyetin ilk tanıştığı dönemlere denk düşen bir geçmişi vardır.

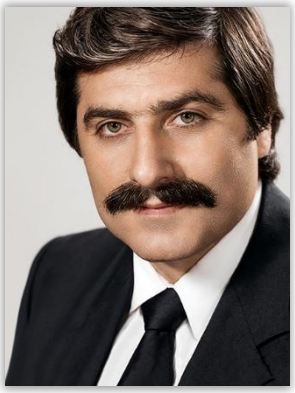
Zülküf Alkan

Türkünün, (daha çok anlatının) zamanla ve sonraki yüzyıllarda şekillenmiş başkalaşmış olabileceğini sanıyorum. Buna göre *100* yıllık bir geçmişi olsa bile *Muzaffer Sarısözen*'in kayıtlarında bulunması fazlasıyla muhtemeldir. Benim de (kendi eksikliğim nedeniyle) araştırmalarıma yanlış aktardığım türkünün sözleri Elazığ yöresinin usta sanatçısı *Enver Demirbağ* tarafından aslına sadık kalınarak okunmuştu. Sansür budur. Hem de laik bir ülkenin şeriatçı sansürüdür.

Erkan Oğur (© BK)

Ahçiği yolladım Urum eline *Vardım kiliseye taptım*[8] *haçına*
Eser bad-ı saba zülfün teline *Gönlümü bağladım sırma saçına*
Gel seni götürem İslam eline *Gel seni götürem İslam içine*
Serimi sevdaya salan o ahçik *Serimi sevdaya salan o ahçik*
Aman o ahçik civan o ahçik *Aman o ahçik civan o ahçik*

(...)

Erkan Oğur'la *İsmail Hakkı Demircioğlu* da kendilerine göre bir açıklaması olsa gerek, 'İslam içine' ya da 'İslam eline' yerine, 'Harput içine', 'Harput eline' diye söylemekteler. Aslında aynı mantık. Haç kelimesinden dolayı devlet aklının yasaklamasından ne farkı ola.

Tek sesli 'geri' müziğe ilişkin bir şey aklıma geldi. Aslında Karadeniz kemençesi yapısı itibariyle çok sesliliğe daha yakındır. Ama daha ilginci, bugüne kadar arşivlere giren ve yapısı gereği çok sesli olan 'Güldür Gül' adlı ve sözleri *Nesimi*'ye ait olan türkü/deyiş (şairin adı yine çıkarılmış ve anonim dağarcığa bir eser daha eklenmiş) Dersim yöresine aittir. Herhalde Dersim zaten *Atatürk*'ün memleketine dahil

[8] Bu sözcük, *Enver Demirbağ*'ın asıl kayıtlarında 'taptım« olarak söylenmesine karşın genel olarak 'baktım' biçiminde geçmektedir. *Şeyh Sanan* anlatısına uygunluğu açısından düşünüldüğünde de *Enver Demirbağ*'ın yorumunun doğru olduğu anlaşılmaktadır.

görülmediğinden olacak bu çokseslilik de göz ardı edilmiş. Ayrıca Artvin bölgesindeki Gürcülerin (*Bayar Şahin* aracılığıyla tanınan bu insanların duyulduğunu tahmin ediyorum) müziklerinde doğal bir çokseslilik ve hiçbir müzikal eğitimleri olmayan köylülerin oluşturduğu ve kuşaktan kuşağa taşınan çoksesli koroları bulunmaktadır. Ne zaman başladığı tam olarak bilinmeyen bir gelenektir. Bu insanların seslendirdikleri bildiğimiz halk şarkılarıdır. Şunu söylemeye çalışıyorum: *Atatürk* ve çevresindekilerin Türkiye'den neyi ve nereleri kastettikleriyle ilgili bir sorundur. *Atatürk*'ün sevdiği şarkılar veya türküler diye ortalarda dolaşan müziklere bakın. İzmit'ten doğuya kalan bir tane türkü bulamazsınız. İzmit'i abartarak söylüyorum. Aslında doğuya doğru son sınır Edirne'dir. Birçoğu geleneksel Rum havası olan Ege türküleri bile yabancıdır *Atatürk* için.

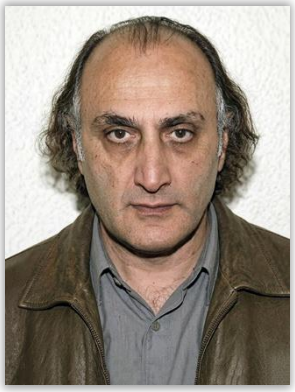

İ. H. Demircioğlu (© BK)

Bayar Şahin (© BK)

Öte yandan Kemalist ideolojiyle yetişmiş birçok solcunun da bol keseden savunduğu gibi, 'çok seslilik demokrasi, tek seslilik diktatörlüktür' türü şeyler de *Atatürk* döneminin modernlik anlayışla epey benzeşmekte. Sonuçta çokseslilik türkülerde çok zorlanmadı ve çok sesli hale dönüştürülmek için uğraşılmadı. Bu da özellikle *Muzaffer Sarısözen* tarafından hiç yapılmadı. Bu tür denemeler (ama ağırlıkla Batı kalıplarında) *Ahmet Adnan Saygun (1907-1991)* gibi bu işin ustalarınca gerçekleştirildi. Zaten bunlar da belirli çevreler dışında ilgi bulmadı. İlgi bulmamasının nedeni ise halkın cahilliğiyle açıklandı haliyle. Oysa aslından koparılmış ve tümüyle farklı bir tarzı dayatmaya olan tepki biçiminde de yorumlanabilir bu durum.

Ahmet Adnan Saygun

1970'li yılların sonundan itibaren *Yavuz Top*, tümüyle geleneksel çalgılardan oluşan halk müziği orkestrasıyla, bütünüyle çoksesli uygulamalar gerçekleştirdi.

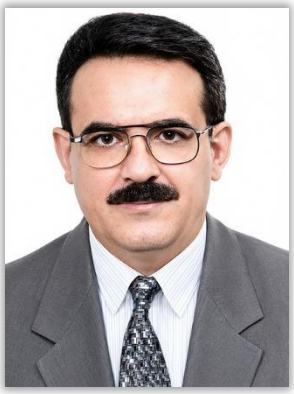

Yavuz Top

Sonraki yıllarda birçok sanatçıya (*TRT*'nin genç yönetmenlerinden *Zafer Gündoğdu*'nun da *1990*'ların sonundan itibaren sıklıkla uyguladığı gibi) ilham oldu ve yaygınlaştı. Özellikle 'piyasa' tarafından fazlaca bilinmeyen *Uludağ Üniversitesi* öğretim görevlisi *Yaşar Kemal Alim*'in *1992* yılında hazırladığı ve tümüyle çok sesli düzenlemelerden oluşan albüm, bir bütünlük olarak türünde ilk olmasına karşın belli çevreler dışında tanınmadı. Oysa *Yavuz Top*'un açtığı yolda atılan en önemli adımdı.

Yaşar Kemal Alim

Zafer Gündoğdu

Türkülerin İstanbul şivesiyle söylenmesinde bir başka ve asıl neden de yeni kurulan devletin uluslaşma süreciyle ilişkili olmasıdır. Her şeyi yeniden yapılandırılan ve hayatın gerçekliliğiyle uyuşmaması oranında da uygulamanın zorlaşması nedeniyle şiddetin (ille de asmak kesmek gerekmez, sürgün, para cezası da olabilir) dozunun giderek artmasıyla birlikte düşünmek gerekir. Var olan tarihsel, toplumsal ve kültürel geçmişin dönüşüm ve gelişimi üzerine kurul(a)mayan yeni *Türkiye Cumhuriyeti* ısrarla her şeyi yeni(den) yaratma üzerine yapılandırmaya çalışınca içinden çıkılamaz bir duruma geldi.

Sorun büyük ölçüde *İttihat Terakki* düşüncesinin yeni oluşumdaki devamlılığıydı. Yani *İttihat Terakki*'nin doğrudan iktidarda olması anlamında değil, o gelenekten insanların yeni oluşumdaki yapılanmalarıydı. Ayrıca Jön Türklerden beri zaten bu düşünce ve davranış biçimi birçok kişi tarafından içselleştirilmiş ve önce Osmanlı, sonra Türk varlığının ideolojine dönüşmüştü. Bu gereklilik (genelde böyle olsa bile) ille de ötekilerin yok edilmesi biçiminde yürümemekteydi. Bunun yanında güçlü ve hakim bir ulus oluşturmak gerekmekteydi. Şöyle yuvarlak bir ifadeyle, *1923*'ten bu yana yapılan

şeylerin büyük ölçüde bu hastalıklı ideoloji üzerine kurulduğunu söylemek fazlaca yanıltıcı olmaz. Türkünün/şarkının yasaklanmasından 'Vatandaş Türkçe konuş' kampanyalarına kadar sayısız örnek sıralamak mümkün. Öyle ya bu memlekette Türk olmayanın ancak hizmetçilik, kölelik yapabileceğini uygun gören bir bakanın herhalde Türk olmayanların müziğini dinleyecek hali yoktu.[9]

[9] *Hasan Esat Bozkurt*'un *(1892-1943)* söylediğinin aslı şöyledir: »Bu fırka *(CHP)* bugüne kadar yaptıkları ile esasen efendi olan Türk milletine mevkiini iade etti. Benim fikrim, kanaatim şudur ki, dost da düşmanda dinlesin ki, bu memleketin efendisi Türktür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır.«